

Κατενόησαν τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν ἔθνικὴν σημασίαν τῆς Γυμναστικῆς ἀπὸ τῶν παρελθόντων αἰώνων, ἀφ' οὗ χρόνου ἐξεδηλώθη ἐπὶ τοῦ βίου αὐτῶν ἡ ἐπίδρασις τῶν ιδεῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἰδίᾳ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, καθ' ὃν ζωηροτέρα καὶ ἐλευθερωτέρα ἐξεγείρεται ἡ συνείδησις τῶν λαῶν καὶ ἐξελίσσεται ἡ ἐνέργεια αὐτῶν πρὸς κτῆσιν βίου προσφυστέρου καὶ ἀνθρωπινωτέρου. Ἐν τῇ νέᾳ κοινωνικῇ μεταρρυθμίσει καὶ μεταμορφώσει ἡ Γυμναστικὴ ἀναγνωρίζεται ὡς τις τῶν τελεσιουργοτάτων παραγόντων. Τὸ ἠθικὸν σθένος, τὸ ἀναπόφευκτον παντὶ ἐλευθέρῳ πολίτῃ, δὲν δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ τέλειον, ἄνευ τῆς προϋπάρξεως καὶ τῆς ἐκδηλώσεως τοῦ φυσικοῦ σθένους.

Ἐν ἔτει 1806 ἐπιπτεν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἰένης ἡ Γερμανία, ἐξ ἰδίας ὑπαιτιότητος μᾶλλον ἢ ἔνεκα ἐξωτερικῶν αἰτιῶν. Πρὸ τῆς καταστροφῆς ταύτης τὸ γερμανικὸν ἔθνος δὲν ἐπτοήθη· τὸναντίον· ἀνέλαβεν ἀμέσως τὸν ἀγῶνα τῆς περισυλλογῆς τῶν ἔθνικῶν ἐρειπίων, τῆς ἀνορθώσεως. Θεία μοῖρα ἀπεκάλυπτεν εἰς αὐτὸ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ἄνδρας μεγαλουργούς, εὐγενεῖς, μὴ ὑποκύψαντας πρὸ τῆς καταστροφῆς, ἀλλ' ὑψώσαντας τὴν σημαίαν τῆς κοινωνικῆς μεταρρυθμίσεως, δι' ἧς ἔμελλε νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνόρθωσις καὶ ἡ ἐπὶ τὰ πρόσω ἱστορικὴ σταδιοδρομία τῆς γερμανικῆς πατρίδος. Ἦσαν οὗτοι, ὡς γνωστόν, ὁ πολιτικὸς μεταρρυθμιστὴς Στάϊν, ὁ φιλόσοφος Φίχτης, ὁ στρατιωτικὸς ὀργανωτὴς Σχιάρνχωρστ, ὁ Οὐμβόλδος, εἰς τῶν πρωτίστων ἰδρυτῶν τοῦ ἐν Βερολίνῳ Πανεπιστημίου. Ἄλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη πινακοθήκη τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἔθνικῆς ἐργασίας εἶνε ἀτελής, ἂν δὲν καταλάβῃ τὴν προσήκουσαν μεταξὺ αὐτῶν θέσιν ὁ πατὴρ τῆς Γυμναστικῆς (Turnvater) Γιάν, ὁ κατ' ἐξοχὴν ὀργανωτὴς τῶν γυμναστικῶν ἀσκήσεων ἐν Γερμανίᾳ.

Ἐν συμποσίῳ, δοθέντι πρό τινων ἐτῶν πρὸς τιμὴν τοῦ στρατάρχου Μόλτκε ἐπὶ ταῖς νίκαις τῶν γερμανικῶν στρατιῶν κατὰ τὸ 1870, προπόσεως γενομένης ὑπὲρ τοῦ γηραιοῦ στρατηλάτου, ὡς τοῦ ἀνδρός, εἰς ὃν κατ' ἐξοχὴν ὀφείλονται αἱ νίκαι αὗται, ἀπεκρίθη οὗτος πλήρης μετριοφροσύνης : « Δὲν εἶμαι ἐγὼ ἐκεῖνος, εἰς ὃν ὀφείλονται αἱ νίκαι αὗται καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν ἐνότης τῆς γερμανικῆς πατρίδος, ἀλλὰ πρωτίστως ὁ Γιάν, ὁ πατὴρ τῆς γυμναστικῆς, ὁ παρασκευάσας τὴν γερμανικὴν νεότητα διὰ τῆς ἀσκήσεως τοῦ σώματος, ὁ καταβαλὼν τὰς πρώτας ἀληθεῖς βάσεις τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος, εἰς ὃ ὀφείλεται ἡ ἐθνικὴ ἀνάστασις τῆς Γερμανίας.

Ἐν ἔτει 1811 ὁ Γιάν ἱδρυσεν τὴν πρώτην γυμναστικὴν σχολὴν ἐν Βερολίῳ, τοσοῦτον δ' ἐξοχα ὑπῆρξαν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, τοσοῦτον ἐπέδρασεν αὕτη ἐπὶ τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως τῆς γερμανικῆς νεότητος, ὥστε μετὰ δύο ἔτη, ἐν ἔτει 1813, εἰς αὐτὴν πρωτίστως ἀπηυθύνετο ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσίας, καλῶν εἰς ἄμυναν τῆς πατρίδος. Κατὰ τοὺς ἐν ἔτει δὲ 1814 μεγάλους ἀγῶνας τῆς γερμανικῆς ἐξεγέρσεως ἡ νεότης ἦτο ἐκείνη, ἣτις προσήνεγκε τὰς μεγίστας τῶν θυσιῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πατρίδος.

Νέοι τῆς Ἑλλάδος. Ἄς διδαχθῶμεν ἐκ τῶν παθημάτων, ἀλλ' ἅμα καὶ τῶν μαθημάτων τῶν ξένων λαῶν.

Ὁ Γιάν συνείθιζε νὰ λέγῃ : ὁ ἀληθὴς γυμναστὴς πρέπει νὰ εἶνε χρηστός καὶ καρτερικός, σώφρων καὶ τολμηρός, ἀγνός καὶ ἀθλητικός, ἀμυντικός καὶ πιστός.

Τί δύναμαι ἐγὼ νὰ σᾶς εἶπω περισσότερον ;

Ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος γερμανικὸς τύπος ἐμίσει καὶ ἀπεστρέφεται πᾶν ὅτι μὴ γερμανικόν, ὡς ἑτερόφυλον. Ἐζήτει γερμανικὴν μόρφωσιν, διότι οὕτω μόνον ἐφρόνει, ὅτι ἦτο δυνα-

τὸν νὰ μορφωθῆ γερμανικὸν ἦθος καὶ χαρακτήρ, γερμανικὴ φιλοπατρία. "Ὅστις, ἔλεγεν, ἐπιτρέπει νὰ διδαχθῆ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, οὐδὲν κρεῖσσον πράττει ἢ διδάσκει αὐτῇ τὸν ἑταιρισμόν!

Τὸ μῖσος, ἡ ἀποστροφή πρὸς τὰ ξένα, ἡ καταφρόνησις τῶν ἐχθρῶν, ὁ κατ' οὐδένα τρόπον σύνδεσμος πρὸς αὐτούς, ἐπιβάλλονται ἐνίοτε εἰς τινὰ ἔθνη. "Ὅστις δὲν μισεῖ, δὲν δύναται ν' ἀγαπήσῃ ἐπίσης. Μισῶν τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ μέχρι θανάτου, δὲν δύναται ἢ ν' ἀγαπήσῃ τὴν πατρίδα, ἀμυνόμενος ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ἀγωνιζόμενος διὰ πάσης θυσίας. . .

Ἄντελήφθην πλέον ἢ ἄπαξ, ὅτι οἱ γυμναστικοὶ ἀγῶνες εἶνε ἐκ τῶν ὠραιότατων ἐορτῶν καὶ τέρψεων τῆς ἀκαδημαϊκῆς νεότητος πάντων τῶν λαῶν, καὶ δὴ τῶν πανεπιστημίων.

Ἀγωνίζονται πρὸς ἀλλήλους οἱ σπουδασταὶ τούτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ πανεπιστημίου χώρας τινός. Ἄλλ' ἐπίσης ἀγωνίζονται καὶ σπουδασταὶ δύο πανεπιστημίων· τιμὴ εἰς ἐκεῖνο, οὐ οἱ τρόφιμοι θέλουσι νικῆσῃ, ἀλλ' ἐν γένει τιμὴ εἰς τὸ ἔθνος!

Πολλὰ καὶ ποικίλα προτείνονται καθ' ἐκάστην μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ τῶν συγχρόνων λαῶν. Μεταξὺ δὲ τούτων σπουδαιοτάτη καὶ ἐπικαιροτάτη ἀναγνωρίζεται παρὰ πάντων ἡ λελογισμένη μεταρρύθμισις καὶ βελτίωσις τοῦ πολιτικοῦ συστήματος. Ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ συστήματος τούτου κρίνεται ἰδίᾳ ἡ σωματικὴ ἄσκησις τῶν νεανίσκων πασῶν τῶν κοινωνικῶν τάξεων. Ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ κατέστησαν προφανῆ τὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ἀνατροφῆς ἐν βραχυτάτῳ χρονικῷ διαστήματι. Σωματικὴ εὐεξία, ἀλλ' ἅμα ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἐνίσχυσις καὶ ζωή.

Ἀγαπητοὶ νέοι. Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰ δεδομένα τῆς τε



ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας, ὡς καὶ τῆς νεωτέρας τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, μὴ ἀποκνήσωμεν νὰ ἐπιδιώξωμεν πάσῃ δυνάμει τὸν μεταρρυθμιστικὸν τοῦτον ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀναρρώσεως καὶ ἀνορθώσεως ἀγῶνα. Πρόγραμμα ἡμῶν ἔστω, ὅτι ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος εἶνε ὁ τύπος καὶ ὁ ὑπογραμμὸς τοῦ ἠθικοῦ ἀνθρώπου· εὐρωστία τοῦ σώματος εἶνε ἡ εὐρωστία τοῦ πνεύματος, ἡ ἰσχὺς τοῦ ἤθους, ἡ εὐγένεια τοῦ χαρακτῆρος.

\* Ἄν παραμεληθῇ τὸ πρόγραμμα τοῦτο, ἂν ἐξακολουθήσωμεν διάγοντες ἐν τῇ αὐτῇ ἀπραγμοσύνῃ καὶ ἀδιαφορίᾳ περὶ τοῦ μέλλοντος, μὴ αἰτιώμεθα ἄλλους ἢ ἑαυτοὺς μόνον ἐπὶ ἐνδεχομένη νεᾷ καταστροφῇ, ἣν αὐθις θέλει παρασκευάσῃ ἡ ἀκρίσια καὶ ἡ ἀκρασία τοῦ συγχρόνου ἐλληνικοῦ βίου.

Διεκδικοῦμεν τὴν πραγμάτωσιν μεγάλης ἱστορικῆς ἐντολῆς, ἐναβρυνόμεθα ἐπὶ ἐνδόξῳ εὐγενείᾳ, καὶ ἐν τούτοις οὐδὲν ἐπράξαμεν ἄξιον τῆς τοιαύτης εὐγενείας. Καθ' ὃν χρόνον γείτονες λαοί, ὄψιφανεῖς ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διεκδικοῦσι τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν κληρονομίαν, ἡμεῖς ἀποδεικνυόμεθα ὅσημέραι ἀνίκανοι ν' ἀντιμετρηθῶμεν πρὸς αὐτούς. Πρὸ τῶν γεγονότων δὲν ἀπομένει δισταγμὸς. Καλοῦμεθα ν' ἀγωνισθῶμεν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀνορθώσεως καὶ ἀναγεννήσεως· οὐαὶ δ' ἡμῖν ἂν ὑποκύψωμεν! Ἡ ἱστορικὴ Νέμεσις θέλει ἐκδώσῃ ἀνέκκλητον τὴν ἐπίσημον, τὴν καταδικαστικὴν αὐτῆς ἐτυμηγορίαν.

Πιστεύοντες εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων, ἅς προσπαθήσωμεν ν' ἀποκτήσωμεν πάντα τὰ προσόντα, τὰ δυνάμενα νὰ κρατύνωσι καὶ ν' ἀνυψώσωσιν ἡμᾶς, καὶ ὡς ἄτομα καὶ ὡς ἔθνος. Ταῦτα προσεπάθησα καὶ προσπαθῶ νὰ ὑποτυπώσω κατὰ τὰς συνεντεύξεις ἡμῶν: εἶνε ἡ φυσικὴ γυμναστικὴ τοῦ σώματος, ἀλλ' ἅμα καὶ ἡ ἠθικὴ γυμναστικὴ τοῦ πνεύματος.

Οὕτως ἐπιτευχθήσεται ἡ ἐθνικὴ νίκη.

## ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

---

Ὡς ἔλεγον, ἀρχόμενος τῶν διαλέξεών μου, καὶ ἂν ὀλόκληρος λαοῦ τινος γενεὰ ἤθελε καταπέση, ἔνεκα διαφόρων ἀφορμῶν, εἴτε ἐσωτερικῶν, εἴτε ἐξωτερικῶν, ἐξ οἰκείας ὑπαιτιότητος, ἢ ἔνεκα ἐξωτερικῆς ἐπιδράσεως, ἀλλοτρίας πρὸς τὴν ἐθνικὴν βούλησιν καὶ εὐθύνην, καὶ ἂν καταβληθῇ ἐν τῇ δράσει αὐτῆς, σταματῶσα ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον, καὶ ἂν ἐξευτελισθῇ, τὸ ἔθνος δὲν ἀπόλλυται, ἀλλ' οὐδὲ παρακωλύεται ἢ πρὸς τὰ πρόσω ἱστορικὴ αὐτοῦ σταδιοδρομία. Ἀρκεῖ, ὅτι ὑπάρχει ἡ νεότης, ἀγνή καὶ ἄσπιλος, ἀρκεῖ, ὅτι ὑπάρχει ἐν τῇ ζωῇ ἡ νέα γενεά, ἥτις, ὅλως διάφορος τῆς προηγουμένης, συναισθανομένη τὴν ἐκ τῆς πτώσεως ὀδύνην, ἀναλαμβάνει τὴν περισυλλογὴν τῶν ἐθνικῶν ἐρειπίων, διεξάγουσα τὸ ἔργον τῆς ἐπανορθώσεως. Ἡ νέα αὕτη γενεὰ εἶνε βεβαίως σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐκείνης, ἣν μέλλει νὰ διαδεχθῇ ἐν τῇ ἐθνικῇ ἐργασίᾳ, ἀλλ' ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις ὑπερτερεῖ κατὰ τε πνεῦμα καὶ χαρακτῆρα. Κατανοεῖ καὶ γινώσκει τὰ αἷτια τῆς ἀποτυχίας, δύναται ν' ἀναλύσῃ αὐτὰ καὶ νὰ διακρίνη, ἀνετράφη, ἐταλαιπωρήθη καὶ ἐπαιδαγωγήθη ἐν τῇ σχολῇ τῆς δυστυχίας. Δὲν περιφρονεῖ τὴν προηγηθεῖσαν γενεάν, ἥτις εἶνε ἐλέους μᾶλλον ἀξία ἢ καταφρονήσεως· ὑπῆρξεν ἁμαρτωλή· καὶ διὰ τοῦτο ἐτιμωρήθη. Προσπαθεῖ γὰρ παραμυθήσῃ αὐτήν· ἀλλ' ἡ πραγματικὴ παραμυθία, ἥτις θέλει

παράσχη ἀνακούφισιν εἰς τὴν τεθλιμμένην ψυχὴν τῶν ἀτυχησάντων γονέων, εἶνε ἢ προσπάθεια τῆς νέας γενεᾶς νὰ καταστή ἄνωτέρα αὐτῶν, νὰ πράξῃ ὅ τι ἐκεῖνοι παρημέλησαν, δὲν ἐνόησαν, ἢ δὲν ἠθέλησαν. Οὕτω θέλει ἐπέλθῃ ἡ συγγνώμη τῶν νεωτέρων πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, εὐλογοῦντας ἐκθύμως τὸ ἔργον τῶν τέκνων, προσδοκῶντας ἀπ' αὐτῶν, ἂν ἤθελον ἐπιζήσῃ μέχρι τῆς πληρώσεως αὐτοῦ ἡμέρας εὐτυχεστέρας καὶ γαληνιωτέρας. Ἡ τοιαύτη ἀνορθωσις, συντελουμένη ἐν βραχεῖ χρόνῳ, θέλει προκαλέσῃ τὴν λήθην τῆς ἐθνικῆς συμφορᾶς, τὴν ἐπ' αὐτῇ συγγνώμην, τὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὰ πρότερα δίκαια. Εὐτυχῆς ἢ νεότης, ἥτις οὕτω θέλει κατανοήσῃ τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῆς, τὴν ἀποστολὴν, ἥτις ἐπεκλώσθη αὐτῇ. Ἐπιτυχία θέλει στέψῃ τὸ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως, οὐ ὑπ' αἰσίους οἰωνοὺς ἐπελάβετο· τὴν ἐπιτυχίαν δὲ ταύτην θέλει παρακολουθήσῃ ἢ τιμὴ καὶ ἢ δόξα.

Ἄτενίζεις ἴσως πρὸ σοῦ σήμερον σκοτεινόν, συγκεχυμένον, ἀμφίβολον τὸ μέλλον, ἀγαπητὴ νεότης. Οἱ φωτεινοὶ ὀρίζοντες, οἵτινες ἐγοήτευσαν τὰς ὀπτασίας τῆς προηγουμένης γενεᾶς, ἐξηφανίσθησαν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου. Σκοτία καὶ ὀταύτη παρακόλουθος δισταγμός. Φόβος περὶ τοῦ μέλλοντος. Διποψυχία ἴσως περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν καθηκόντων σου. Δὲν ἔχεις σθένος νὰ σκεφθῆς ἐλευθέρως, νὰ μελετήσῃς ἐμβριθέστερον τὰ πράγματα, νὰ ἀναλάβῃς τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα. Κατέχεσαι ἐξ ἀγαθῶν μὲν προθέσεων καὶ πόθων, ἀλλὰ δὲν τολμάς νὰ ἐξεγερθῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἀνορθώσεως τῆς πατρίδος. Τοιαύτην σὲ φαντάζομαι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Νομίζω, ὅτι εἰσδύω ἐντὸς τῶν ἐγκάτων τῆς ψυχῆς σου, ὅτι βλέπω τὰ συμβαίνοντα ἐν αὐτοῖς, τὸν διεξαγόμενον ἀγῶνα περὶ τοῦ πρακτέου, οὐχὶ διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν ἀκτίνων ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς μηχανῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς



ἐνεργείας τῆς ψυχῆς μου, μετ' ἀκαταβλήτου ἐπιθυμίας διαφερομένης νὰ κατανοήσῃ τὸ ἀπόρρητον κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, ἣτις κατ' ἐξοχὴν ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ψυχῇ τῆς ἑλληνικῆς νεότητος.

Ἄπευθύνομαι πρὸς σέ, ὦ νεότης. Στερεῖσαι πείρας, στερεῖσαι ἐπαρκῶν γνώσεων, στερεῖσαι τῶν ἀναγκαίων πρὸς πᾶσαν σοβαρὰν ἐνέργειαν ἐφοδίων. Ἄλλ' ἔχεις πλεονέκτημα, οὐ στεροῦνται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον οἱ κεκτημένοι τὰς γνώσεις καὶ τὴν πείραν. Τὸ πλεονέκτημα τοῦτο εἶνε ἢ καθαρὰ διάνοιά σου, ἢ ἄσπιλος καρδία σου, ὁ ἀνεπίληπτος μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης βίος σου. Πάντα ταῦτα ἀποτελοῦσι δύναμιν ἰσχυράν, ἀκαταδάμαστον, ἐτοιμὴν ἐκάστοτε ν' ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ πάσης ἀγαθῆς καὶ εὐγενοῦς ιδέας, ὑπὲρ παντὸς μεγάλου σκοποῦ. Τὰ ἀγαθὰ ταῦτα καθῆκον ἔχεις νὰ διαφυλάξῃς, νὰ χρησιμοποιοῦσῃς, νὰ παράσχῃς πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνος, εἰς ὃν καλεῖσαι νὰ μετάσχῃς, οὐχὶ ἐπομένη ἢ ἐπικουροῦσα, ἀλλ' ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ τιθεμένη καὶ πρωταγωνιστοῦσα.

Ἴν' ἀναλάβῃς τὸν ἀγῶνα τοῦτον, ἵνα διεξαγάγῃς αὐτὸν ἐντίμως καὶ γενναίως, ἵνα θριαμβεύσῃς, πρέπει πρωτίστως νὰ μελετήσῃς καὶ νὰ κατανοήσῃς τὸ χαλεπὸν τῶν καιρῶν, οὓς διερχόμεθα, τὰ αἷτια, τὰ ἐπενεγκόντα τὴν ἐθνικὴν πτώσιν· πρέπει νὰ διαγνώσῃς τὰς ἀφορμὰς τῆς κατατροχούσης ἡμᾶς νόσου, μόνον δ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δύνασαι ν' ἀντιταχθῇς κατὰ τῶν αἰτίων τούτων, αἴρουσα αὐτὰ καὶ ἐξουδετεροῦσα. Πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς σου ἀπαιτεῖται πρότερον ἀρτία παιδεύσεις καὶ ἀνατροφή — σωματικὴ τε ἅμα καὶ πνευματικὴ, παιδεύσεις ἐπιρρωννύουσα οὐ μόνον τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύουσα τὴν ψυχὴν καὶ τὸ πνεῦμα. Δὲν διστάζω τὸ παράπαν περὶ τοῦ τελικοῦ ἀποτελέσματος τῆς ἐπιτυχίας σου,

ἐν ἣ περιπτώσει ἤρχετο τῆς ἐπανορθωτικῆς ἐργασίας, καθω-  
 πλισμένη διὰ πάσης προπαρασκευῆς, διὰ τῆς ἀναγκαιούσης  
 εὐεξίας, ἣτις θέλει σὲ καταστήσῃ πανσθενῆ καὶ ἀδάμαστον.  
 Ἡ ἱστορικὴ μοῖρα τῶν λαῶν ἀγγέλλεται ἐν ταῖς δέλτοις τοῦ  
 βίου αὐτῶν ἐκ τῆς παρασκευαστικῆς πρὸς τοῦτο ἐργασίας.  
 Δύναται νὰ ἐκδηλωθῇ μεγάλη καὶ ἐνδοξος, ἐν ἣ περιπτώσει  
 οὗτοι δεξιῶς τυγχάνουσι παρεσκευασμένοι, τούναντίον δέ, ὅταν  
 στερῶνται τῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων. Σὺ, νεότης, δύνασαι νὰ  
 καταστήσῃς τὴν ἱστορικὴν μοῖραν τῆς πατρίδος εὐγενῆ καὶ  
 μεγάλην. Ἄρκει νὰ τὸ θελήσῃς· ἀρκεῖ νὰ ὁμώσῃς πρὸ τοῦ  
 βωμοῦ αὐτῆς, ὅτι δὲν θὰ παραβῆς τὰ καθήκοντά σου, ὅτι θὰ  
 ἐργασθῆς μετ' ἀφοσιώσεως καὶ μετὰ σθένους, προσφέρουσα πά-  
 σας τὰς τέρψεις σου, πᾶσαν τὴν εὐτυχίαν σου, αὐτὴν τὴν  
 ζωὴν ἐπὶ τέλους, ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἔθνους, εἰς ὃ ἔχεις  
 τὴν τιμὴν ν' ἀνήκῃς, ἵνα καταστήσῃς αὐτὸ καὶ ἐν τῷ μέλ-  
 λοντι ἐντιμον καὶ δεδοξασμένον. Ἐνίσχυσον τὰς ἠθικάς σου  
 δυνάμεις. Αὐταὶ ὑπῆρξαν πάντοτε τὸ ἰσχυρότατον ὄργανον  
 τῆς ἐνεργείας τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν.

Πρὸς τοῦτο λάβε ἀνὰ χεῖρας τὰ χρονικὰ τῶν παρωχημέ-  
 νων γενεῶν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς· μελέτησον μετὰ πίστεως  
 καὶ ἀγάπης, μετ' ἐθνικοῦ διαφέροντος, τὴν μεγάλην καὶ βα-  
 θεϊαν σκέψιν, ἣτις διὰ πάντων διήκει. Πάντα ταῦτα ἐνεπνεύ-  
 σθησαν καὶ συνετάχθησαν, οὐχὶ πρὸς τέρψιν σχολάζοντος  
 πνεύματος, ἀλλ' ὡς κήρυγμα κατηχήσεως, διαπλάσεως, προσ-  
 ηλυτισμοῦ, οὐχὶ ἐθνικοῦ μόνον, ἑλληνικοῦ, ἀλλὰ παγκοσμίου,  
 ἀνθρωπίνου. Μία καὶ ἡ αὐτὴ ἰδέα. Τὸ αὐτὸ αἶσθημα δια-  
 πνέει διὰ τῶν σελίδων τῆς ὑπερφυοῦς ταύτης δημιουργίας —  
 ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος, ἡ πρὸς αὐτὴν ἀφοσίωσις. Διεξάγεται  
 ἐν αὐτοῖς μυστηριώδης διάλογος μεταξὺ κατηχούντων καὶ  
 κατηχουμένων, προσηλυτισμὸς πρὸς πραγμάτων τοῦ ἀλη-



θοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ. Ἐκ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Πλουτάρχου σειρά ἀτελεύτητος τοιούτων ἱεροφαντῶν παρελαύνει. Πάντες οὗτοι διαφέρονται πρωτίστως περὶ τοῦ ἔθνους αὐτῶν. Καὶ ὅταν ἀνίσταται, καὶ ὅταν πίπτῃ, καὶ ὅταν νικᾷ, καὶ ὅταν ἡττᾶται, ἀποστολὴ αὐτῶν τυγχάνει νὰ ἐμπνεύσωσιν τὴν πεποίθησιν καὶ τὸ θάρρος εἰς τοὺς διστάζοντας, τὴν ἐλπίδα εἰς τοὺς ἀπελπίζοντας. Ἐν τῇ λειτουργίᾳ ταύτῃ τῆς ἐθνικῆς ιδέας ἢ ἀποκάλυψις αὐτῆς δύναται νὰ προσηλυτίσῃ καὶ τὸν ἀπιστότατον καὶ τὸν μᾶλλον διστάζοντα τῶν ἀνθρώπων.

Λάβε ἀνὰ χεῖρας, ἐπὶ παραδείγματι, ἓνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Πλούταρχον. Κατὰ τὴν δύναμιν τῆς σκέψεως, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, κατὰ τὸ γλωσσικὸν κάλλος, ὁ ἀγαθὸς Χαιρωνεὺς ὑπολείπεται τὰ μάλιστα τῶν μεγάλων πολυφήμων ἱεροφαντῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, οἵτινες ἐπὶ τῶν κλασικῶν χρόνων ἐξεδήλωσαν διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν τὰς ὑπερφυεῖς δυνάμεις τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως. Καὶ ἐν τούτοις φρονῶ, ὅτι δύναται νὰ καταστῇ ὁ κατ' ἐξοχὴν παιδαγωγὸς τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς νεότητος.

Αἱ διηγήσεις αὐτοῦ, αἱ σκέψεις, τὰ συμπεράσματα, πρὸς ἓνα ἀποβλέπουσι σκοπὸν — πῶς νὰ παιδαγωγῆσῃ τὴν νεότητα τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ὁ ἐμπνευσμένος ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀνατέλλοντος ἤδη καὶ ἀρχομένου νὰ θριαμβεύῃ Χριστιανισμοῦ πιστὸς ἔτι εἰς τὰ δόγματα τῶν πατρίων θεῶν, ἀλλ' ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν χριστιανικώτατος, ὡς ἐκάλει τοὺς τοιούτους ἠθικοὺς καὶ ἀνεπιλήπτους ἄνδρας, Χριστιανοὺς πρὸ τοῦ Χριστοῦ, εἰς τῶν μαρτύρων αὐτοῦ, ὁ φιλόσοφος Ἰουστίνος. Μετὰ πόσης ἀφελείας διηγεῖται τὰ μεγάλα κατορθώματα τῶν ἐθνικῶν ἡρώων τῶν παρεληλυθόντων αἰώνων — ἀπὸ τοῦ Ἀθηναίου Θεσέως, τοῦ καταστροφέως

τῶν κακοποιῶν στοιχείων τῆς προϊστορικῆς Ἑλλάδος, μέχρι τοῦ Κορινθίου Τιμολέοντος, τοῦ ἀλησμόνητου ἐκείνου ἱππότου τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας! Οἱ βίοι τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρώμης, τῶν ἀντιζήλων τούτων τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τυγχάνουσι μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῶν εὐγενεστάτων ἐγκολπίων παντὸς ἀνθρώπου καὶ πολίτου, ἀλλ' ἰδίᾳ τὸ πρακτικώτατον δίδαγμα φιλοτίμου καὶ πρὸς τὴν πρόοδον ὀργώσης νεότητος. Διηγεῖται κατὰ τὸ φαινόμενον ὁ Πλούταρχος ἀλλὰ πράγματι διδάσκει, φωτίζει, ἐνισχύει· τὰ διδάγματα αὐτοῦ εἶνε εἰλημμένα ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· δὲν τέρπουσι μόνον, ἀποκαλύπτουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ὁδόν, ἣν ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ ἐν τῇ ἐξασκήσει τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ τῶν καθηκόντων.

Μεταξὺ τῶν συγγραφῶν, ἃς κατέλιπεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, ἰδίᾳ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ὁ ἀθάνατος Χαιρωνεύς, ἡ παριστᾶσα τὴν ἀληθῆ ἀποκάλυψιν τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως νομίζω ὅτι εἶνε τὸ ἔργον αὐτοῦ περὶ Ἀλεξάνδρου τύχης. Δὲν ἠδύνατο ὁ ἐκ Χαιρωνείας Σοφὸς νὰ προσενέγκῃ γενναϊότεραν ὑπηρεσίαν εἰς τὸ ἔθνος, ἢ ἀποκαλύπτων εἰς αὐτὸ τὸν ἀληθῆ αὐτοῦ υἱὸν καὶ ἥρωα. Ἦτο ἡ πραγμάτωσις τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἱστορικῇ ἐκφάνσει καὶ νίκῃ. Εἶχε περιαγάγῃ τὴν ἑλληνικὴν ιδέαν καὶ δύναμιν πανταχοῦ τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου ὁ ἀπόγονος οὗτος τοῦ παλαιοῦ Ἡρακλέους. Οἱ λαοὶ ἐγοητεύθησαν ὑπ' αὐτῆς, ὑπέκυψαν, ἀπεδέξαντο τὸ κήρυγμα, θριαμβεῦον ἤδη κατ' Ἀνατολὴν καὶ Δύσιν.

Ὁ Πλούταρχος καλεῖ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν μέγιστον τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, ἀνώτερον καὶ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Δικαίως. «Εὐφυσεῖς γὰρ οὗτοι καὶ ὁμογλώσσους ἐπαίδευσον, εἰ μηδὲν ἄλλο, φωνῆς Ἑλληνίδος συνιέντας καὶ

πολλούς οὐκ ἔπεισαν, ἀλλὰ Κριταὶ καὶ Ἀλκιβιάδαι καὶ Κλειτοφῶντες, ὥσπερ χαλινὸν τὸν λόγον ἐκπτύσαντες, ἄλλη που παρετράπησαν. Τὴν δὲ Ἀλεξάνδρου παιδείαν ἂν ἐπιβλέπῃς, Ὑρκανούς γαμεῖν ἐπαίδευσε, καὶ γεωργεῖν ἐδίδαξεν, Ἀρραχωβίους καὶ Σογδιανούς ἔπεισε πατέρας τρέφειν, καὶ μὴ φονεύειν· καὶ σέβεσθαι μητέρας, ἀλλὰ μὴ γαμεῖν. Ὡ θαυμαστῆς φιλοσοφίας, δι' ἣν Ἴνδοὶ θεοὺς ἑλληνικοὺς προσκυνοῦσι, Σκυθαὶ θάπτουσι τοὺς ἀποθανόντας, οὐ κατεσθίουσιν. Θαυμάζομεν τὴν Καρνεάδου δύναμιν, ὅς Κλειτόμαχον, Ἀσδρούβαν καλούμενον καὶ Καρχηδόνιον τὸ γένος, ἑλληνίζειν ἐποίησε. Θαυμάζομεν τὴν διάθεσιν Ζήνωνος, εἰ Διογένη τὸν Βαβυλώνιον ἔπεισε φιλοσοφεῖν. Ἀλλ' Ἀλεξάνδρου, τὴν Ἀσίαν ἐξημεροῦντος, Ὅμηρος ἦν ἀνάγνωσμα, καὶ Περσῶν καὶ Σουσιανῶν καὶ Γεδρωσίων παῖδες τὰς Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους τραγωδίας ἤδον. Καὶ Σωκράτης μὲν ξένα περυσάγων δαιμόνια, δίκην τοῖς Ἀθηναίοις ὠφλίσκανε συκοφάνταις· διὰ δ' Ἀλέξανδρον τοῖς Ἑλλήνων θεοῖς Βάκτρα καὶ Καύκασος προσεκύνησαν. . . . . Εἰ τοίνυν μέγιστον μὲν οἱ φιλόσοφοι φρονοῦσιν ἐπὶ τῷ τὰ σκληρὰ καὶ ἀπαίδευτα τῶν ἠθῶν ἐξημεροῦν καὶ μεθαρμόζειν, μυρία δὲ φαίνεται γένη καὶ φύσεις θηριώδεις μεταβαλὼν Ἀλέξανδρος, εἰκότως ἂν φιλοσοφώτατος νομίζοιτο ».

Τοιαῦτα γενναῖα δόγματα καὶ παραγγέλματα διδάσκεται ἡ ἑλληνικὴ νεότης παρὰ τῶν προγόνων αὐτῆς. Ἡ μεγάλη ἰδέα λαοῦ τινός κεῖται ἐν τῇ κατανοήσει τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἄνευ τῆς προσηκούσης κατανοήσεως τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος καὶ χαρακτῆρος. Τὸ βιβλίον εἶνε ἐκεῖνο, ὃ περ θέλει ἀποκαλύψῃ εἰς αὐτὸν τὸ ὑπερφυῆς ἀπόρρητον τῆς ἐνεργείας, τὴν μέθοδον τῆς ἀναζητήσεως τῶν τρόπων, δι' ὧν ἡ ἐνέργεια αὕτη θέλει τύχῃ πραγματώσεως. Ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῷ σχολείῳ ἄρχονται τὸ



πρῶτον αἱ παρασκευαί, τὸ μὲν διὰ τῶν προσηκόντων παραδειγμάτων, τὸ δὲ διὰ τῆς διδασκαλίας. Ἄλλ' οὔτε ἡ οἰκογένεια, οὔτε τὸ σχολεῖον δημιουργοῦσι τὸν ἄρτιον καὶ τέλειον ἄνθρωπον καὶ πολίτην. Ἐν τῇ μεγάλῃ δοκιμασίᾳ τῆς κοινωνίας, ἐν σχολείῳ εὐρυτέρῳ καὶ σημαντικωτέρῳ, ἡ ἀνατροφή δεόν νὰ παρακολουθήσῃ. Ἀληθῆς δὲ καὶ σκόπιμος τοιαύτη ἀνατροφή διεξάγεται μόνον διὰ τοῦ βιβλίου, συμπληροῦντος τὴν ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καὶ τῷ σχολείῳ δοθεῖσαν ἀνατροφήν.

Ἐν τῷ βιβλίῳ ἀποκαλύπτεται πληρέστατα οὐ μόνον ἡ σκέψις λαοῦ τινος, ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικότης, τὰ συναισθήματα καὶ τὰ πάθη, ὑφ' ὧν κατέχεται, ὧν ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν. Δὲν εἶνε πεπολιτισμένος μόνον καὶ ἰσχυρὸς ὁ λαός, ὁ ἔχων τὰ καλλήτερα σχολεῖα, ἀλλ' ἐπίσης καὶ ὁ ἀναγινώσκων τὰ καλλήτερα βιβλία. Ταῦτα δὲ δύνανται οὐ σμικρὸν νὰ ἀλλοιώσωσι τὰ πρῶτα θεμέλια τῆς ἀνατροφῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον, νὰ μεταβάλλωσι τὸν χαρακτῆρα. Ἐὰν ἄρα ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία ὀφείλωσι νὰ μεριμνῶσι περὶ τῆς συστάσεως καὶ τῆς λειτουργίας τῶν παιδευτηρίων τῆς νεότητος, ἐκ τοῦ αὐτοῦ αἰτίου καὶ διαφέροντος ὀφείλουσι νὰ μεριμνῶσι περὶ τῆς δημοσιεύσεως καὶ τῆς διαδόσεως καταλλήλων βιβλίων. Ἄνευ τῆς μερίμνης ταύτης, καὶ τῶν ἀρίστων σχολείων ὁ σκοπὸς ματαιοῦται ὑπὸ τῆς φθοροποιῦ ἐνεργείας βιβλίου, ἀποβλέποντος εἰς τὴν ἡδονὴν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν διδασκαλίαν, ἣτις πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἀληθῆς τέρψις.

Φρονῶ, ὅτι ἡ ἠθικὴ δύναμις λαοῦ τινος καταδείκνυται οὐ σμικρὸν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀπὸ τῶν τυπογραφικῶν αὐτοῦ πιεστηρίων ἐξερχομένων βιβλίων, εἴτε διδακτικῶν, εἴτε ἀναγνωστικῶν καὶ εὐρυτέρας μελέτης, πρωτοτύπων ἢ μεταφρασμένων ἐξ ἄλλοτρίων γραμματολογιῶν. Ἡ στατιστικὴ ἄρα τῶν δημοσιευομένων βιβλίων εἶνε ἐκάστοτε τὸ ἠθικόν

δυναμόμετρον τῶν κοινωνιῶν. Ταῦτα ἀποτυποῦσι τὴν σκέψιν τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἐπίσης καὶ τὰς ροπὰς αὐτοῦ, τὰς τέρψεις, τὰς βιωτικὰς μερίμνας.

Παρ' ἡμῖν δυστυχῶς παρημελήθη ἡ διὰ τοῦ βιβλίου ἐθνικὴ ἐκπαίδευσις καὶ ἀνατροφή. Ἐλάχιστα ὑπάρχουσι τοιαῦτα, ἄξια τῆς ἀποστολῆς, ἣν δέον νὰ ἐκπροσωπῇ τὸ βιβλίον, ὃ περὺ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις συντελεῖ εἰς τὴν ἐξαχρείωσιν μᾶλλον τῶν πολιτῶν ἢ εἰς τὴν παιδαγωγίαν καὶ ἐνίσχυσιν. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας περὶ τῶν βιβλίων, ἅτινα ἀναγινώσκει ἡ καθ' ἡμᾶς ἐλληνικὴ γενεά, τίνα σκοπὸν ταῦτα ἐπιδιώκουσι, καὶ τίνα ἔσονται τὰ ἀποτελέσματα τοιούτων ψυχοφθόρων ἀναγνωσμάτων, ἅτινα προσφέρουσιν εἰς αὐτὴν κλητοὶ καὶ ἄκλητοι κοινωνικοὶ διδάσκαλοι. Ἦθελον παραπληνηθῆ, ἤθελον ἀναγκασθῆ ἴσως νὰ κατέλθω μέχρι τοῦ βορβόρου, λαμβάνων ἀπ' αὐτοῦ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ βιβλίον, τὸ ἐξερχόμενον ἀπὸ τῶν ἐλληνικῶν τυπογραφικῶν πιεστηρίων πρὸς ἐκπλήρωσιν εὐγενοῦς καὶ γενναίου προορισμοῦ. Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ μὴ ἀναλάβω τὴν δυσάρεστον ταύτην δοκιμασίαν. Γινώσκετε βεβαίως, ὅποια τυγχάνουσι κατὰ πλειονότητα τὰ προϊόντα τῆς τυπογραφικῆς βιομηχανίας κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους καιροὺς· κατὰ πόσον ἀνταποκρίνονται ταῦτα εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀνατροφήν, εἰς τὸν ἐξευγενισμόν τοῦ ἔθνους, εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ χαρακτῆρος, εἰς τὸν πλήρη ἀνθρωπισμόν τοῦ ἐλληνικοῦ γένους. Νομίζω ὅτι κατὰ τοῦτο ὑστεροῦμεν τῶν πλείστων λαῶν, καὶ αὐτῶν τῶν ἥττον ἡμῶν ἐν τῷ πολιτισμῷ προηγμένων. Τὰ δημοσιευόμενα παρ' ἡμῖν βιβλία, εἴτε διὰ τὴν μᾶλλον εὖ ἡγμένην, εἴτε διὰ τὴν κατωτέραν κοινωνικὴν τάξιν προωρισμένα, πρὸς ἓνα καὶ μόνον σκοπὸν δημοσιεύονται, πρὸς πλουτισμόν τοῦ ἐκδότου, οὐχὶ δὲ πρὸς φωτισμόν καὶ διάπλασιν τοῦ κοινοῦ, οὐδὲ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ

συγγραφέως, ἂν οὗτος τυγχάνη ἄξιος τοῦ εὐγενοῦς ἔργου, οὐ ἐπιλαμβάνεται. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας τὸ βιβλίον ἐν Ἑλλάδι οὐδένα σκοπὸν προτίθεται. Ἐκτός ἐξαιρέσεων, τέρπει ἴσως τοὺς ἀέργους καὶ τοὺς φυγοπόνους, ἐντρυφῶντας ἐν παραστάσεσιν, ἐστερημέναις πάσης σεμνότητος καὶ ἠθοποιίας, οὐδὲν δὲ ποριζομένους ἀγαθὸν καὶ γενναῖον ἐκ τῶν ψυχοφθόρων τούτων ἀναγνωσμάτων.

Ἄλλαχού τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, αἱ βιβλιοθῆκαι τυγχάνουσι σήμερον τὸ ἐντρύφημα κοινωνιῶν, ἐπιδιωκουσῶν τὸν φωτισμὸν αὐτῶν, τὴν διάπλασιν, τὸν ἐξευγενισμόν. Κατὰ μυριάδας ἀντιτύπων ἐκδίδονται ἑτησίως τὰ πνευματικὰ προϊόντα τῶν συγγραφέων, μὴ ἀπολειπομένων καὶ τῶν μὴ τοιούτων, διότι οἱ μεγάλοι συγγραφεῖς, οἱ διερμηνεύοντες τὸ πνεῦμα καὶ τὸν χαρακτῆρα λαοῦ τινος, δὲν ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸν μόνον, ἀλλ' εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα· εἶνε ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν παγκόσμιοι. Ὁ τελευταῖος τῶν Ἀγγλῶν ἀναγινώσκει, τέρπεται, διδάσκεται ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀντιπροσώπου τοῦ ἀγγλικοῦ πνεύματος, τοῦ Σαιξπήρου, ἵνα περιορισθῶ μόνον εἰς τὸν ὕψιστον πάντων· ἕκαστος Γερμανὸς ἀναγινώσκει καὶ γινώσκει τὸν Λέσσιγγ, τὸν Γκαίτην καὶ τὸν Σχίλλερ· ὁ Ἰταλὸς ἀπὸ αἰῶνων ἤδη ἐντρυφᾷ εἰς τὰ ἔπη τοῦ Δάντου καὶ τοῦ Τάσσου· καὶ ἄλλοι δὲ ὀψιφανεῖς ἐν τῇ πνευματικῇ αὐτῶν δημιουργίᾳ λαοὶ ἐμπνέονται ἐκ τῶν σελίδων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἐθνικοῦ πνεύματος. Τί συμβαίνει παρ' ἡμῖν; Περιφρόνησις πρὸς τὰ ἐθνικὰ γράμματα. Τὰ προϊόντα τῆς κλασικῆς περιόδου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἅτινα μέχρι τῆς σήμερον διατελοῦσιν ἀπαραμίλλα ὑποδείγματα τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, θυμιάζονται δὲ καὶ προβάλλονται εἰς μίμησιν παρὰ πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν, μονοουχὶ ἀγνοοῦνται παρ' ἡμῖν ἢ περιφρονοῦνται. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ



λόγον πρὸς τούτοις τὰ νεώτερα διανοητικὰ προϊόντα οὐδευιᾶς-  
τυγχάνουσι προσοχῆς.

Διὰ τῶν θαυμαστῶν ἐπιτυχιῶν τῆς καθ' ἡμᾶς τυπογραφικῆς βιομηχανίας, τὸ βιβλίον δὲν εἶνε προσιτὸν μόνον εἰς τοὺς δυναμένους ἄλλοτε νὰ προμηθευθῶσιν αὐτὸ ἀντὶ ὑπερόγκου τιμῆς, ἀλλ' εἰς πάσας, καὶ αὐτὰς ἔτι τὰς ἀπορούσας κοινω-  
νικὰς τάξεις. Ἐν τούτοις ἀσήμαντος τυγχάνει παρ' ἡμῖν, ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη γενναίας καὶ κοινωφελεστάτης ἀλλαγῆς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πνευματικῆς ἐργασίας, ἡ ἀξία λόγου τυπογραφικῆ παραγωγῆς. Καὶ τοῦτο, διότι ἡ σοβαρὰ ἀνάγνωσις, μία τῶν εὐγενεστάτων ἀσχολιῶν καὶ τέρ-  
ψεων τοῦ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου, τοῦ διαφερομένου νὰ δι-  
δαχθῆ καὶ νὰ μάθῃ, θεωρεῖται παρ' ἡμῖν πολυτέλεια — ταυ-  
τὸν εἰπεῖν ἀπώλεια χρόνου. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν τῆς ἐκ τοῦ βιβλίου διδασκαλίας, τοῦ ἐξ αὐτοῦ φωτισμοῦ, ὑστεροῦμεν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις. Διατελεῖ ἄργόν, ἀδρανὲς τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα· ἐλάχιστον δεικνύει διαφέρον πρὸς τὰς ἀποκαλύψεις τῶν μεγάλων καθηγεμόνων τοῦ ἀνθρωπίνου ἐπιστητοῦ ἀρ-  
χαίων τε καὶ νεωτέρων χρόνων, πρὸς τὰ πορίσματα τῆς καθ' ἡμᾶς γνώσεως.

Τοιαῦτα καταγγέλλων πρὸ ὑμῶν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύ-  
την, ἴσως κριθῶ ἀδικῶν. Ἐνδεχόμενον ν' ἀκούσω ταύτας ἢ ἐκείνας τὰς ἀντιρρήσεις. Δυνατὸν νὰ παραστῶσι πρὸ ἐμοῦ οἱ ὑπέρμαχοι, οἱ δικαιολογηταὶ τῶν καθεστώτων, ἰσχυριζόμενοι, ὅτι ἡ διανοητικὴ παρ' ἡμῖν παραγωγὴ εἶνε ἀναξία λόγου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, βεβαιουῦντες, ὅτι αἴτιον τοῦ φαινομένου τῆς μὴ ἀναγνώσεως εἶνε, ὅτι τὰ προϊόντα τῆς νεωτέρας ἐλληνικῆς γε-  
νεᾶς εἶνε ἀνάξια, ταπεινά, μὴ δυνάμεια νὰ πληρώσωσι τὸν ἐλάχιστον ἐθνικὸν σκοπὸν· τούτου δὲ τοῦ λόγου ἕνεκα ταῦτα

καταφρονοῦνται, μὴ λαμβανόμενα ὑπ' ὄψει, θνήσκοντα, ὅταν γεννηθῶσιν, ἐκλείποντα, πρὶν ἢ ἐπιφανῶσιν.

Σύμφημι. Ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν παραγωγή, ἐν τε τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς ἐπιστήμασι, τυγχάνει ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εὐτελῆς καὶ ἀναξία λόγου, παραβαλλομένη πρὸς τὴν σχετικὴν παραγωγὴν ἄλλων λαῶν, προπορευομένων ἡμῶν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ. Στερούμεθα ἐθνικῶν πνευματικῶν καθηγεμόνων ἐν τῇ πλήρει ἐννοίᾳ τῆς λέξεως· στερούμεθα ὑποφητῶν τῆς ἐθνικῆς ιδέας, ἀποκαλυπτόντων τὰ ἀπόρρητα τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἱκανῶν νὰ γοητεύσωσιν ἡμᾶς καὶ προσηλυτίσωσι διὰ τῆς ἰσχυρᾶς καὶ γενναίας αὐτῶν σκέψεως καὶ ἐμπνεύσεως. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν τὰ προϊόντα τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς διανοίας τυγχάνωσιν εὐτελῆ, ὅσον καὶ ἂν ἡ δι' αὐτῶν διήκουσα σκέψις καὶ ἐμπνευσις δέν δύναται νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀξιώσεις ἡμῶν, δέν δικαιολογεῖται ἡ ἀδιαφορία τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρὸς τὸ εἰδέναι, ἡ ἀδράνεια, εἰς ἣν κατεδίκασεν ἑαυτό, ἧς ὑφίσταται σήμερον τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Ἐθνος ἀναγινῶσκον εἶνε ἔθνος σκεπτόμενον. Καὶ ἂν δέν ἐπαρκῶσι πρὸς τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ τὰ προϊόντα τῆς ἰθαγενοῦς γνώσεως, ἄς ἀναδράμῃ μετὰ πεποιθήσεως πρὸς τὴν ἀπαράμιλλον καὶ θαυμασίαν συγκομιδὴν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ, οὗ οἱ ἄφθαρτοι καρποὶ τρέφουσιν ἔτι καὶ διαιωνίζουσι τὸ ἀνθρώπινον δένδρον, ἐνισχύοντες αὐτὸ μέχρι τῆς σήμερον πρὸς παραγωγὴν. Ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Πλούταρχος, καὶ τοσοῦτοι ἄλλοι μυσταγωγοὶ τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, δύνανται καὶ δεόν νὰ καταστῶσι καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα ἀκόμη τοῦτον παιδαγωγοὶ καὶ ἰθύντορες τοῦ ἑλληνικοῦ. Αἱ σκέψεις αὐτῶν, αἱ κρίσεις, τὰ δόγματα δέν ἐκφράζουσι μόνον

τὸ σύγχρονον πνεῦμα· ἀποτυποῦσι τὸ αἰώνιον πνεῦμα τῆς ἀνθρωπότητος, φερόμενον ἄνω τῶν ἀβύσσων τῆς ἱστορίας καὶ καθοδηγοῦν αὐτὴν πρὸς τὴν εὕρεσιν τῶν τρίβων τῆς ἀληθείας καὶ τῆς προόδου. Ἄλλ' ἐκτὸς τῶν ἀκηράτων τούτων προϊόντων τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ κόσμου, δι' ὧν οὗτος δύναται νὰ διαθρέψῃ, νὰ συντηρήσῃ, νὰ καταστήσῃ εὐτονον καὶ ἰσχυρὸν τὸν νεώτερον Ἑλληνισμόν, ἀκράδαντον ἐν τῇ ἐθνικῇ πίστει, καὶ ἀφοσιώσει, οἱ νεώτεροι λαοί, οἱ γαλουχηθέντες ἐπίσης, τραφέντες καὶ ἐνισχυθέντες διὰ τοῦ γάλακτος τῆς προγονικῆς γνώσεως, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ἡμῖν τὰ μάλιστα ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὁδηγοὶ καὶ διδάσκαλοι, νὰ παράσχωσιν ἡμῖν τὰς ὑπηρεσίας, ὡς οὗτοι ἔλαβον παρὰ τῶν ἡμετέρων προγόνων. Μὴ διστάζωμεν νὰ ἐπικαλώμεθα ἐκάστοτε, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, τὴν πνευματικὴν αὐτῶν ἀρωγὴν καὶ ἐπικουρίαν. Αὕτη ἔσται λυσιτελής καὶ τελεσφόρος πρὸς τὸν σκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκομεν ἐν τῇ ἐθνικῇ ἐργασίᾳ. Τὰ πορίσματα τῶν πνευματικῶν αὐτῶν ἐρευνῶν, εἴτε γεγραμμένα ἐν τῇ πατρίῳ γλώσσῃ, εἴτε ἐκτεθειμένα ἐν ἐλληνικαῖς μεταφράσεσι, δύνανται νὰ καταστῶσιν ἀσφαλῶς εὐεργετικὰ ἐφόδια τῆς ἐλληνικῆς σκέψεως, τῆς ἐθνικῆς σταδιοδρομίας. Δέν μοι ἐπιτρέπεται κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ κατέλθω εἰς λεπτομερείας, συνηγορῶν ὑπὲρ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀξίων λόγου προϊόντων τῆς νεωτέρας σκέψεως, καταδεικνύων τὰ εὐεργετικὰ αὐτῶν ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς συγχρόνου ἐθνικῆς τοῦ ἐλληνικοῦ παιδείσεως καὶ ἀνατροφῆς. Οἱ μεγάλοι ἐκεῖνοι καθηγεμόνες τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐργασίας τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν λαῶν, οἱ τοσοῦτον συντελέσαντες εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν αὐτῶν χειραφέτησιν καὶ πρόοδον, τὰς αὐτὰς ἢ καὶ τὰς ἀναλόγους δύνανται νὰ παράσχωσιν ὑπηρεσίας εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐλληνικὴν γενεάν, ὑποχρέωσιν ἔχουσιν καὶ καθῆκον νὰ μὴ



φεισθῆ οἰουδήποτε μόχθου πρὸς πραγμάτων τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, ἣς τὴν ἐντολὴν ἔλαβε παρὰ τῶν ἀοιδίμων προγόνων, καὶ ἣτις κεῖται συλλήβδην ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς ἐπιστήμης καὶ τῇ πραγματώσει τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτονομίας. Ἡ ἀνάγνωσις συγκιρναῖ τὸ ἡδὺ μετὰ τοῦ ὠφελίμου, εἶνε τέρψις ἅμα καὶ χρησιμότης. Ὁ ἐπιζητῶν μόνον τὴν τέρψιν παρανοεῖ τὸν σκοπὸν τοῦ βιβλίου. Ἐχετε πάντοτε τοῦτο ὑπ' ὄψει. Μὴ παραπλανᾶσθε ὑπὸ τῶν Σειρήνων τῶν αἰσθητικῶν ἡδονῶν, τῶν στιγμιαίων ἐντυπώσεων. Ἀποφεύγετε τὰ βιβλία, ἅτινα δὲν ἔχουσι σκοπὸν νὰ σᾶς διδάξωσι καὶ νὰ σᾶς καταστήσωσι πνευματικωτέρους καὶ ἠθικωτέρους· ταῦτα εἶνε λύμη, προωρισμένα νὰ ἐπενέγκωσιν ὄλεθρον καὶ καταστροφὴν. Διαμαρτύρομαι κατὰ τῆς τοιαύτης ἀναγνώσεως, καὶ ὡς ἄνθρωπος καὶ Ἕλλην. Βιβλίον, ἀποβλέπον εἰς τὴν τέρψιν μόνον καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ὠφέλειαν, καθίσταται ὄργανον διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως τοῦ τε πνεύματος καὶ τοῦ ἠθους.

Ἄντελήφθην πλέον ἢ ἅπαξ, ἤκουσα ἐπίσης τοῦτο, ἐπιβεβαιούμενον παρ' ἀξιοπίστων προσώπων, ὅτι ἡ λεγομένη ἀνωτέρα τάξις τῆς παρ' ἡμῖν κοινωνίας, ἄρρην καὶ θήλεια, ἀναγινώσκει, καὶ μετὰ περισσοῦ πολλάκις διαφέροντος. Ἀλλὰ τί ἀναγινώσκει; Ἐζήτησα πλέον ἢ ἅπαξ νὰ πληροφορηθῶ παρὰ τῶν ἀρμοδίων, τίνα εἶνε τὰ συνήθη ἀναγνώσματα τῶν λεγομένων, τὸ ἐπαναλαμβάνω καὶ πάλιν, ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων· καὶ μετὰ θλίψεως ὑποκαρδίου ὀφείλω νὰ σᾶς ἀνακοινώσω, ὅτι τὰ προσφιλῆ ἀναγνώσματα, εἰς ἃ ἐντρυφαῖ αὕτη, δὲν εἶνε τὰ ἄριστα τῶν προϊόντων τῆς πνευματικῆς παραγωγῆς τῶν ξένων λαῶν, ἀλλὰ τὰ ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀπόβλητα. Ἐπιζητεῖται διὰ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ἡ τέρψις, ἡ θεραπεία αἰσθητικῶν ροπῶν, οὐχὶ δὲ ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ βελτίωσις. Τὸ ἰδεῶδες καταφρονεῖται, θεπαπεύετα

δὲ ἡ αἴσθησις. Ἡ ξενοφροσύνη, ἡ ξενολατρεία, νόσος, ὑφ' ἧς προσεβλήθη ἀπὸ τινος χρόνου μερίς τῆς καθ' ἡμᾶς κοινωνίας, ἀρεσκομένη, ὡς εἶπον ἐν προηγουμένη συνεντεύξει, νὰ συνδιαλέγηται καὶ δῆθεν νὰ συνεννοῖται ἐν γλώσση, ἣν πλημμελέστατα κατανοεῖ, δὲν ἐπιτρέπει πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἀνάγνωσιν βιβλίων, εἴτε ἐν τῇ πατρίῳ φωνῇ συντεταγμένων, εἴτε διδασκόντων τὴν θεραπείαν τοῦ ιδεώδους. Ἡ αἴσθησις τὸ πᾶν. Τὸ μὴ θεραπεῦον αὐτὴν εἶνε μονονουχὶ χυδαῖον, ἀνάξιον νὰ ἐφελκῆ τὴν προσοχὴν καὶ τὸ διαφέρον εὐγενοῦς κοινωνικῆς τάξεως. Ὅθνεῖα τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ ἦθη βιβλία, ταῦτα τὰ ἀρέσκοντα αὐτῇ, ἐφ' οἷς κατ' ἐξοχὴν τρυφᾷ, ἐπιδιδόμενῃ εἰς τὰς ὑψίστας, ἀλλὰ καὶ βδελυρωτάτας, τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων.

Τίς θέλει ἀπαλλάξῃ τὸ ἐλληνικὸν γένος τῶν ἐκφύλων καὶ ἀντεθνικῶν τούτων προϊόντων ξένης παραγωγῆς; βιομηχανικῆς μᾶλλον ἢ πνευματικῆς; ἐκμεταλλευτικῆς ἢ ἠθικῆς; Εὐχομαι ν' ἀναδειχθῶσιν ἐκ τοῦ μέσου ὑμῶν, ὧ νεοί, ἐκεῖνοι, οἵτινες, ἀκολουθοῦντες τοῖς ἔχνεσι τῶν πατέρων, συνεχίζοντες τὴν σκέψιν αὐτῶν, ἀποκαλύπτοντες τὰ ιδεώδη, θέλουσι καταπολεμῆσαι, ὅπου καὶ ἂν εὐρεθῶσι μεταξὺ ὁμογενῶν καὶ ὁμοφύλων, τὴν καταβαλοῦσαν τὴν σύγχρονον ἐλληνικὴν γενεάν ξενοφροσύνην καὶ ξενολατρείαν. Εἶθε ν' ἀνάψητε τὴν λαμπάδα τῆς ἐθνικῆς ιδέας, νὰ θερμάνητε δι' αὐτῆς τὴν ἐλληνικὴν ψυχὴν, νὰ φωτίσητε, ν' ἀποκαλύψητε τὸ ἀπόρρητον τῆς ἐθνικῆς μεγαουργίας. Μὴ σᾶς καταλάβῃ ὁ δισταγμὸς ἐν τῇ ἀναδοχῇ τῆς ἀποστολῆς ταύτης. Λάβετε θάρρος, σθένος, ἀλλὰ πρωτίστως πιστεύσατε εἰς τὸ δυνατόν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου, οὐ θέλετε ἐπιληφθῆ. Ἀρκεῖ ν' ἀποφασίσητε, καὶ θέλει λάβῃ πραγμάτων ἡ ἀπόφασίς σας. Μὴ σᾶς ἐκπτοήσῃ ἡ ἐλαχίστη ἀντίστασις, ἥτις θέλει σᾶς παρεμβληθῆ. Ἴσχυρὸς εἶνε πάντοτε

ἐκεῖνος, ὅστις γινώσκει ν' ἀντιταχθῆ κατὰ παντὸς πολεμίου, νὰ πατάξῃ αὐτόν, νὰ καταβάλῃ. Τοῦτο θέλετε κατορθώσῃ κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ προσηλυτισμοῦ, ἐν δὲ τῶν πρωτίστων αὐτοῦ ὀργάνων εἶνε τὸ βιβλίον.

Πλέον ἢ ἅπαξ τοῦτο, ἐν τῇ μακρᾷ σειρᾷ τῶν ἀγώνων τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς ἐπίτευξιν κρείττονος βίου, ἐπετέλεσε θαυμασίαν ἀποστολὴν. Συνεκέντρωσεν ἐν ἑαυτῷ τὰς ιδέας, τοὺς πόθους, τὰ ὄνειρα, τὸ σύνολον τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λαοῦ· κατέστη τὸ Γνωθὶ σαυτὸν ἱστορικῶν περιόδων, ἐπιδιωκουσῶν ἀνωτέραν κατάστασιν· ὑπῆρξεν ἐκ περιτροπῆς τὸ ὄργανον τῆς ἐπαναστάσεως, ἢ τὸ μέσον τῆς ἀποκαταστάσεως τμήματός τινος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· τοῦ βιβλίου τὴν ἀντίληψιν ἐπεκαλέσθη ὁ νέος ἱστορικός μεταρρυθμιστής, εἴτε ἐν τῇ εἰρκτῇ καὶ τῇ ἐξορία σχεδιάζων τὴν ἐξέγερσιν τῶν συγχρόνων, εἴτε ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἐπιζητῶν νὰ ἐγκαταστήσῃ νέαν τάξιν πραγμάτων, ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὸν λαὸν τὸ ἀπόρρητον τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, τῆς εὐημερίας, τῆς προόδου. Ἰπὸ τε τὴν εὐρείαν καὶ τὴν περιορισμένην ἔννοιαν εἶνε τὸ περίαπτον τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Οὐδεὶς λαός, οὐδεμία ἱστορικὴ περίοδος, ἐπιδιώκουσα φωτισμὸν καὶ σωτηρίαν, ὠλιγόρησε τοῦ μέσου τούτου. Τὸ ἐναντίον τυγχάνει παραγνώρισις τοῦ σκοποῦ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἄρνησις τῶν θεμελιωδεδεστώτων νόμων τῆς κοινωνικῆς προόδου. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, καθ' ἃς ἐφευρέθησαν τὰ γράμματα, τὸ βιβλίον εἶνε τὸ μέγιστον τῶν ὀργάνων τῆς ἀνθρωπίνης ἀποκαλύψεως, τοῦ φωτισμοῦ. Τὸ ἔργον τῆς Ἑλλάδος, φωτιζούσης τὸν κόσμον, ἀποκαλυπτούσης εἰς αὐτὸν τοὺς αἰδίοις νόμους τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ· τὸ ἔργον τοῦ Χριστιανισμοῦ, κηρύττοντος τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀδελφότητα αὐτῶν, τὸ ἔργον τῆς Μεταρρυθμίσεως τοῦ δεκάτου



ἑκτου αἰῶνος, τὸ ἔργον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ δεκάτου ὀγδόου καὶ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἐπραγματώθη διὰ τοῦ βιβλίου. Ὑπῆρξε τὸ ἐγκόλπιον τῆς πνευματικῆς ἀπολυτρώσεως, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ἠθικῆς διαπαιδαγωγήσεως, τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀποκαταστάσεως. Ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ ἐπῆλθεν ἡ νίκη τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος κατὰ παντὸς τῆς προσόδου αὐτοῦ πολεμίου.

Ἀλλὰ δὲν εἶνε τοῦτο μόνον τὸ μέσον, δι' οὗ διαπαιδαγωγοῦνται καὶ διαπλάσσονται οἱ λαοί. Ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα, ἄξια ἐπίσης ἐπισκοπήσεως καὶ μελέτης, κατὰ πόσον πληροῦσι τὸν προορισμὸν αὐτῶν, ἢ βλάβης μᾶλλον καθίστανται πρόξενον διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν ἀνάπλασιν τῆς ψυχῆς.

Μεταξὺ τούτων ὀφείλω νὰ κατατάξω τὸ θέατρον, διττὸν ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ ἐπιδιώκον σκοπὸν, τὸν τῆς τέρψεως καὶ τῆς ἠθοποιίας — τῆς τέρψεως βεβαίως ἐν τῇ εὐγενεστάτῃ καὶ ἠθικωτάτῃ σημασίᾳ, μὴ ἀπομακρυνομένης ἀπὸ τῆς ἠθοποιίας.

Ἀείποτε τὸ θέατρον, ὅπως καὶ τὸ βιβλίον, πρὸς ὃ διατελεῖ παράλληλος καὶ συμφυῆς δύναμις, κατὰ τὴν ἀποστολήν, τὸ θέατρον εἶνε ἕξοχον σχολεῖον ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς παιδεύσεως. Τοῦτον τὸν σκοπὸν ἐπεδίωκεν ἐν τῷ ἄστει τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ὡς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος, ἐν αἷς τὰ ἐπισωζόμενα μέχρι τῆς σήμερον θέατρα, μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐξέχοντα οἰκοδομήματα, μαρτυροῦσι τὴν σημασίαν αὐτῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῶν ἐλευθέρων ἐκείνων πολιτειῶν. Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐπίσης τὸ θέατρον ἐξακολουθεῖ νὰ διατελῇ ἐν τῇ αὐτῇ κοινωνικῇ περιωπῇ καὶ τιμῇ, θεωρεῖται ἠθοποιητικὸν σχολεῖον. Πόσα γενναῖα αἰσθήματα, πόσα εὐγενῆ καὶ ἰσχυρὰ πάθη, προωρισμένα νὰ συγκινήσωσι τὰ πλήθη, νὰ ἐξαγάγωσιν αὐτὰ ἀπὸ τῆς ραστώνης καὶ τῆς ραθυμίας, εἰς ἣν διετέλουν, νὰ ἐξεγείρωσιν, ἐκηρύχθησαν ἀπὸ